

Tuşpa Sitadeli'nden Yeni Bir Kaya Mezarı: BG 90¹

Erkan KONYAR²-Bülent GENÇ³-Armağan TAN⁴

Keywords: Urartian, Tushpa, Van Fortress, Rock-cut tomb, Dromos

Important examples of Urartian royal tombs are located along the southern slopes of the rocky terrain of the Van Fortress. The rocky surfaces of these tombs are smoothed to form monumental façades. These multi-roomed rock-cut tombs thus attain a monumental appearance with their entrances and façades. However, a new rock-cut tomb that is different from the multi-roomed rock-cut tombs has been unearthed at Van Fortress in 2016. This rock tomb consists of an antechamber in the form of a dromos and a main room behind it, and is also located on the southern slopes of the rocky terrain. Unlike the multi-roomed rock-cut tombs, it was prepared by carving the rocky ground. It is planned as an underground tomb, the main room of which is accessed through a door, and thus appears to be a precedent of the multi-roomed tombs with monumental entrances and doors on the citadel. This tomb type, examples of which are known to have been constructed under the ground at sites such as Karagündüz and Altıntepe in the Lake Van basin, is notably more royally designed at Van Fortress. It provides new ideas about the development of royal tomb-cut tradition in particular.

Anahtar Kelimeler: Urartu, Tuşpa, Van Sitadeli, Kaya Mezarı, Dromos

Urartu kralı mezar geleneğinin önemli örnekleri Van Kalesi kayalığının güney yamaçları boyunca yer almaktadır. Bu kaya mezarlarında kayalık yüzeyin düzeltilmesiyle birer anıtsal cephe oluşturulmuştur. Böylece çok odalı olarak planlanan mezarlar kapı girişi ve cephe ile birlikte anıtsal bir görünüme kavuşmuşlardır. Ancak Van Kalesi'nde bilinen çok odalı kaya mezarlarından farklı olarak 2016 yılında yeni bir kaya mezarı ortaya çıkarılmıştır. Dromos biçimli bir ön oda ve arkadaki ana odadan oluşan bu kaya mezarı yine kayalığın güney yamaçlarında yer almaktadır. Çok odalı kaya mezarlarından farklı olarak bu mezar kayalık zemin oyularak tasarlanmıştır. Yer altına planlanan ve bir kapı ile ana odaya geçilen söz konusu mezar bu açıdan sitadeldaki anıtsal cepheli bir giriş ve kapıya sahip çok odalı mezarlara geçiş aşamasının öncülü gibi durmaktadır.

¹ Hakeme Gönderilme Tarihi: 13.08.2018 Kabul Tarihi: 04.11.2018

² Erkan KONYAR, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, TR 34134, İSTANBUL; ekonyar@gmail.com, Orcid No:0000-0002-1256-5960

³ Bülent GENÇ, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Artuklu-MARDİN; bulendgenc@hotmail.com, Orcid No:0000-0001-9328-1339

⁴ Armağan TAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, TR34134, İSTANBUL; armagantan@gmail.com, Orcid No:0000-0003-1598-5706

kayalığa işlenmiş ve yer altına açılmıştır. Özellikle planlama açısından dromos ve arkadaki ana odadan oluşan BG 90 kaya mezarı Karagündüz örnekleriyle bazı paralellikler göstermektedir (Sevin – Kavaklı 1996b: 14-21, Fig. 2, 4, 5, 7).

Dromos biçimli ön odadan açılan bir kapı ile ana odaya çerçevesel bir kapıdan tek basamakla ulaşılmaktadır (Fig. 5-6). Kapının bir diğer özelliği ise dromos tarafında bulunan bir mil yuvasına sahip olması ve dolayısıyla tek kanatlı açılıp kapatılabilen ve olasılıkla ahşap kanatlı bir yapıya sahip olmasıdır (Fig. 7). Sitadel dışındaki Urartu oda mezarlarında dromostan ulaşılan mezar kapısı çoğu örnekte bir sal taşı ile kapatılmıştır. Sitadeldeki bu örnekte ise daha gelişmiş bir giriş sistemi söz konusudur ki Van Kalesi'nde Kurucular, Neft Kuyu ve Doğu Odaları gibi mezarlarda aynı sistem cephesi olan ve daha büyük kapı kanatları için uygulanmıştır.

Mezar odasının güney ve doğu duvarının tamamı ile kuzey duvarının doğu kesimi boyunca devam eden niş (Fig. 4, 5, 8), Van Sitadeli'ndeki Kremasyon Mezarı olarak tanımlanan mezar odasındaki uygulama ile paralellik taşır (Konyar 2011: 216). Kuzey duvarında nişin yarım bırakılması bu alanda ana kayanın oldukça bozuk olması ile açıklanabilir ki bu tür yaklaşımlar da Urartulara özgüdür ve I. Arğişti mezarındaki uygulamayla benzerlik taşır. Kremasyon mezarında söz konusu niş içinde kremasyon kaplarının (urne) veya ölü armağanların konulduğu bilinmektedir. Bu anlamda BG 90 kaya mezarındaki mezar odasının duvarlarını çevreleyen nişin kremasyon kapları ve ölü armağanları için zemin oluşturduğu düşünülebilir. BG 90 kaya mezarı sitadelde bulunan Kremasyon Mezarı ile birlikte değerlendirildiğinde Tuşpa Sitadeli'nde Urartu döneminde farklı gömü geleneklerine hitap eden mezar türlerinin bir arada kullanılmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Mezar üst örtüsünün yapısal özellikleri tartışmalıdır. Öncelikle bu türden ana kayaya oyulmuş mezar odalarının üst örtüsü de ana kayanın oyulması ile oluşturulmuştur. Ancak BG 90 kaya mezarı odasının üstünü oluşturabilecek bir ana kaya katmanı yer almaz. Var olan üst örtünün sonradan tahribatına dair bir bulgu da yüzeyden izlenmemekle birlikte parçalanarak mezar odasına dökülmüş irili ufaklı kaya parçaları dikkate değerdir. Bu bölgede ana kayanın zayıf ve parçalanmaya müsait olduğunu da belirtmek gerekir. Yer altı taş örgü mezarlar bindirme tekniğinde, sahte kemer biçiminde veya üzeri yassı ve uzun sal taşlarının konulması ile oluşturulmaktadır. Ancak bu mezarda yaklaşık 3,5 m'lik açıklık bunu pek mümkün kılmaz. Mezar üst/tavan hattı ise düz kesilmiştir ve mezarın doğu sınırları boyunca kayalığın güneyine ulaşan bir drenaj kanalı bulunmaktadır.

BG 90 kaya mezarıyla benzer bir planlamaya sahip bir diğer örnek Kuzeybatı İran'da Kale İsmail Ağa'da bulunmaktadır. Urartu merkezlerinde sitadel içinde dromoslu oda mezarlarına örnek olması açısından Kale İsmail Ağa önemlidir (Kleiss 1976: 28, Abb. 11). Kale İsmail Ağa'da kuyu biçimli dromostan ulaşılan mezar odasının tavanı da ana kaya oyularak oluşturulmuştur. Yer altına işlenmesi ve planlaması gibi özellikleri açısından BG 90 kaya mezarına benzemekle birlikte 3 x 1,80 m ölçülerindeki bu mezarda nişler yer almaz. Bu açıdan da Van Kalesi'ndeki örneklerden ayrılırlar. Sitadel dışındaki mezarlar genellikle

ova düzeyinde ve yerleşme alanı dışına yapılmışlardır. Van bölgesinde kazılmış merkezler olan Karagündüz, Yoncatepe, Ernis (Erzen 1964: 570-572), Dilkaya (Çilingiroğlu 1986: 217-218; Çilingiroğlu 1997: 95-98) örneklerinde bu yer seçim kuralları kimi değişiklikler ile izlenir (Harita 1). Tuşpa nekropolü olarak kabul edilen Van Altın-tepe de yine yer altı oyma mezarlar yerleşme dışında toplu halde yer alırlar (Işık - Genç 2012: 75-76). Son yıllarda kazılan Van Kalecik nekropolü de aynı anlayışla kullanılmıştır. Söz konusu mezarlarda bulunan mezar armağanları varlıklı veya soylu kişilerin gömüldüğü mezarlar olduğunu ayrıca göstermektedir.

Sonuç

Van Sitadeli'nde Doğu Hendeği olarak bilinen bölümde ortaya çıkardığımız ana kayaya işlenerek yer altına açılan bu kaya mezarı sitadelde 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren bilinen kaya mezarlarından farklılıklar göstermektedir. Neft Kuyu, İç Kale, I. Arğişti ve Doğu Odaları çok odalı kaya mezarları olmakla birlikte birer cepheye sahiptirler. Ancak yeni ortaya çıkarılan BG 90 kaya mezarı yer altına yapılmış, dromos biçiminde bir ön oda ve arkadaki ana odadan oluşmaktadır. Bu bağlamda Kale İsmail Ağa örneğiyle benzeşmekle birlikte Van Sitadeli'nde inşa edilen diğer mezarlardan ayrılmakta ve ilk defa sitadelde bu türden planlanmış bir kaya mezarı örneğini oluşturmaktadır. Planlama açısından yeraltına inşa edilen ve halk mezarları olarak bilinen kaya mezarları ve taş örgü mezarlar Urartu coğrafyasında yaygın olarak bilinmektedir. Ancak Urartu krali mezarlarının başkent Tuşpa'da yer alan örnekleri düşünüldüğünde BG 90 kaya mezarının konumu, işçiliği ve plan anlayışı yeni bir yorumu zorunlu kılar.

Urartu kaya mezar geleneği, çeşitli çalışmalarda halk mezarı olarak değerlendirilerek, Erken Demir Çağı'ndan beri kullanıldığı ve Urartu döneminde de kullanılmaya devam edildiği düşünülen yer altı dromoslu oda mezar geleneğine bağlanır (Erzen 1964: 570-571; Sevin – Kavaklı 1996b: 47-48). Bu noktada BG 90 mezarının yer seçimi ve diğer tipolojik özelliklerinden dolayı Urartu'nun krali kaya mezar geleneği ile yer altı oda mezar geleneği arasındaki geçişi temsil ettiği düşünülebilir. Böylece sitadeldaki anıtsal cephe ve girişleriyle çok odalı kaya mezarlarına birden bire geçilmediği ve zaman içerisinde BG 90 mezarındaki gibi kapı girişine sahip yer altı mezar odalarının evrilerek belirli bir gelişim çerçevesinde dönüştüğü öne sürülebilir. Bu noktada Urartu Halk Mezarları olarak tanımlanan yer altı mezarlarından sitadel içinde yer alan ve çarpıcı örneklerinin Urartu başkenti Tuşpa'da bulunduğu anıtsal cepheli çok odalı mezar tiplerine hangi süreçte geçilmiştir sorusu önem kazanmaktadır. Başlangıçta öncüsüz gibi görünen bu anıt mezarların mimari evrimi ve kökeni konusunda kimi örneklemeler ve öneriler getirilmiş olsa da bugün bu ilişkinin anlaşılması için daha somut bir örnek karşımızdadır.

Fig. 1: Kuzeyinde Assurca yazıtlı niş ve doğusunda Doğu Odaları ile birlikte BG 90 Kaya Mezarı'nın konumu

Fig. 2: Dromos ve ana oda ile birlikte mezar odasının üstten görünümü

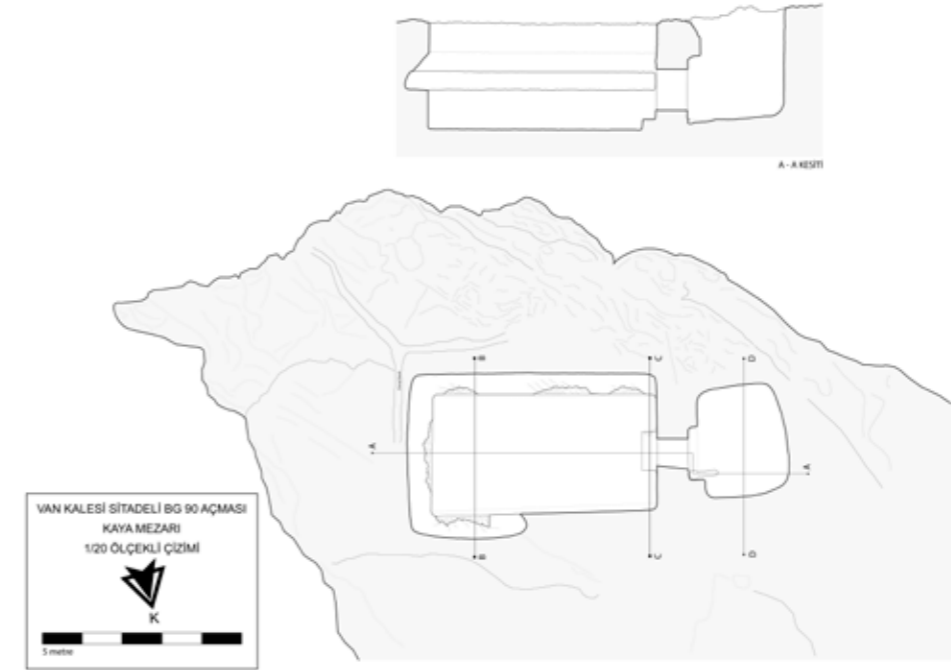

Fig. 3: Planlar

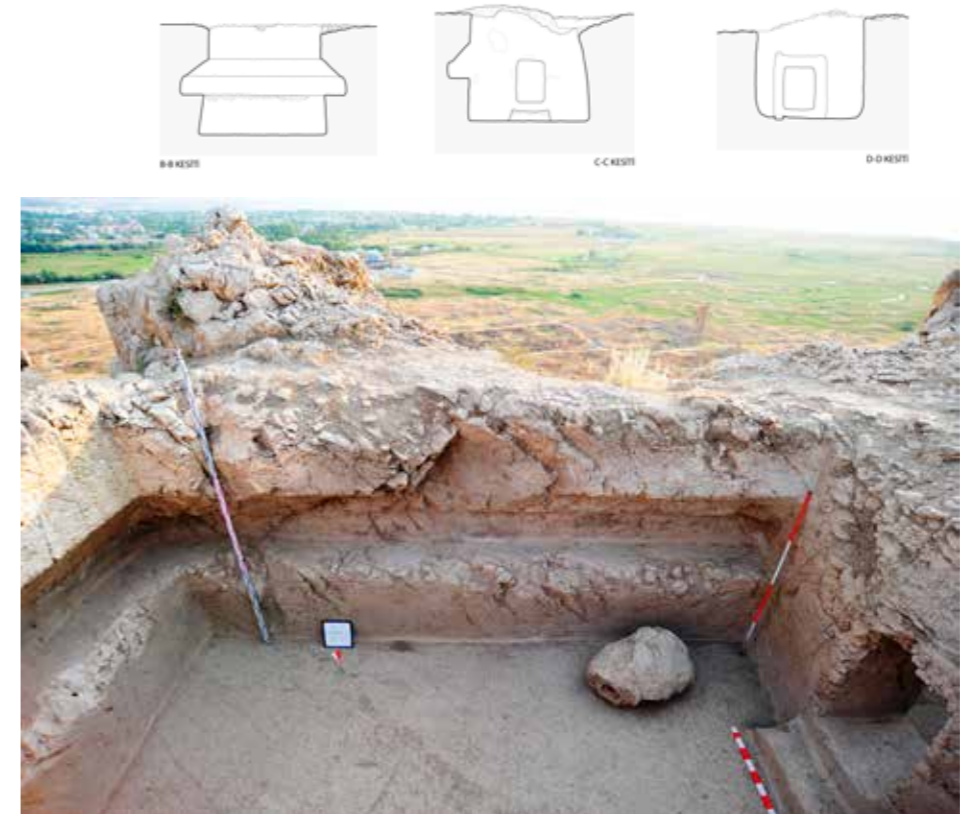

Fig. 4: Ana odanın duvarları boyunca uzanan niş

Fig. 5: Mezar odasının duvarlarını çevreleyen doğu ve güney nişi ile birlikte odanın iç yapısı

Fig. 7: Ana odaya açılan kapı yapısı ve mil yatağı

Fig. 6: Kaya mezarının giriş bölümü ve arka odası

Fig. 8: Ana odanın doğu ve kuzey nişi

Kaynakça

Belli, O. – E. Konyar 2001

“Excavations at Van-Yoncatepe Fortress and Necropolis”, *Tel Aviv* 28/2: 169-212.

Çavuşoğlu, R. – H. Biber 2012

“A mysterious archaeological site in the vicinity of the Urartian capital Tuşpa: Van/Kalecik”, *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan* 44: 329-342.

Çavuşoğlu, R. – H. Biber – F. Başar 2009

“2004-2007 Yılları Van-Kalecik Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 30/1: 269-290.

Çilingiroğlu, A. 1986

“Van - Dilkaya Höyük, 1985”, *Anatolian Studies* 36: 216-218.

Çilingiroğlu, A. 1997

Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı, İzmir.

Erzen, A. 1964

“Toprakkale, Çavuştepe ve Ünseli (Ernis) Kazıları”, *Belleten* XXVIII/ 111: 568-572.

Genç, B. 2015

“Urartu ve Assur Arasındaki Kültürel İlişkiler ve Urartu'nun Dönüşümünde Assur Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi *Tarih Anabilim Dalı-Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Işık, K. – B. Genç 2012

“The Location of URU Tuspa and A New Inscribed Column Base Belonging to Ispuini, King of Urartu”, *Aramazd/Armenian Journal of Near Eastern Studies* VII/1: 72-79.

Kleiss, W. 1976

“Urartäische Plätze im Iran (Stand der Forschung Herbst 1975)”, *Archäologische Mitteilungen aus Iran* 9: 19-43.

Konyar, E. 2011

“Urartuda Mezar Tipleri ve Gömü Âdetleri/ Tomb Types and Burial Traditions in Urartu”, K. Köroğlu – E. Konyar (eds), *Urartu: Doğu'da Değişim/ Transformation in the East*, İstanbul: 206-231.

Köroğlu, K. 2008

“Urartu Kaya Mezar Geleneği ve Doğu Anadolu'daki Tek Odalı Kaya Mezarlarının Kökeni”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 127: 21-38.

Piotrovsky, B. B. 1966

Il Regno di Van: Urartu, Roma: Roma, Edizioni dell'Ateneo.

Sevin, V. 2012

Van Kalesi: Urartu Kral Mezarları ve Altıntepe Halk Mezarlığı, İstanbul.

Sevin, V. – E. Kavaklı 1996a

“Van/Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü”, *Belleten* 227: 1-20.

Sevin, V. – E. Kavaklı 1996b

Bir Erken Demir Çağı Nekropolü Van/Karagündüz, İstanbul.